

NÅGRA PERSON- OCH KULTUR-
HISTORISKA ANTECKNINGAR UR
STORFORS' OCH NYKROPPAS

ÄLDSTA HISTORIA

AV

EMIL HERLENIUS

I.

Den förste säkert kände ägaren till Storfors eller Fors, som det i början hette, var Göran Gödrikson Fincke, som dock sällan om ens någonsin torde ha besökt gården. Son till ståthållaren på Tavastehus Gödik Nilsson Fincke av finsk uradel och Margareta Slatte skrev han sig till Perno i Reso socken i Finland. Han var lagman i norra Finland 1546 och kallas 1552 med titeln hovmarskalk. Några år därefter erhöll han befäl över krigsfolket i Viborg och var bisittare vid bergsrätt på Åbo slott, där han tillika var befallningsman. Även var han häradshövding i Raseborgs västra härad. Vid konung Erik XIV:s kröning erhöll han riddarslaget, och två år efteråt blev han medlem av den beskickning, som med Sten Eriksson Leijonhufvud som ledare avsändes till Hessen för att uppgöra om konungens giftermål med lantgreve Filip den ädelmodiges dotter Kristina. Då denna beskickning tog vägen genom Danmark, vägrade konung Fredrik II dem lejd, och när Leijonhufvud i förbittringen däröver sökte med makt bana sig väg från Köpenhamn, blev han med sina följeslagare övermannad och satt i fängsligt förvar. Ännu på på våren 1565 befann sig Fincke i fångenskap, ty konung Erik anholder i brev av den 29 april om hans »ransonering». Efter en tid blev han frigiven, då han begav sig till Finland, varefter han ånyo förlänades med lagmansrätten i landets norra del. Snart därefter avled han, barnlös, antagligen 1570. År 1554 hade han på Varletorp i Västergötland trätt i äktenskap med Malin Olovsdotter (Örnefot) till Lindö, dotter till slottsloven på Leckö, lagmannen Olof Pedersson till Varletorp och Bjurum, som i vapnet förde en avhuggen örnefot i blått fält.

Man kan med största sannolikhet påstå, att Göran Fincke erhöll Fors genom sitt giftermål. Hans svärfader fick den

28 februari 1541 frälse »på alla de gårdar, honom med sin hustru, ärlighe och wälbördig qvinna Karin Hanses dotter tillkomne äro». — År 1536 hade han nämligen gift sig med riksrådet och riddaren Hans Åkesson Totts och Karin Eriksdotter Gyllenstiernas dotter Karin i hennes tredje gifte. Han måste dock för att bli adlad och för att hans hustru ej skulle förlora sin arvsrätt, då hon gifte sig med en ofrälse, skänka konungen två gårdar. Utom fru Malin hade han ännu en dotter samt en son, Per Olovsson till Halletorp, som fick bekräftelse på fadrens adelskap och blev befallningsman på Stegeborg. Denne dog ogift 1588, och ätten utgick alltså med honom.

Säkerligen var Fors med bland de gårdar, som erhöles frälse 1541, och fru Karin torde ha erhållit den med någon av sina förre män. Av dem hette den förste Amund Jönsson Ulf sax till Hårdinge och Björnö, och den andre Harald Knutsson Soop till Bjurum och Frötuna. Som Soop är en urgammal värmlandssläkt och Ulf sax däremot från Småland, så är troligt, att Fors från denna första släkt övergått först till Olov Pedersson och från honom till dottern Malin Olovsdotter.

Fru Malin äktade några år därefter sin avlidne mans frände, Lars Jespersson Cruus eller Kruse till Verkestad, Årby, Grickelsboda och Yttergård, son till Jesper Nilsson Kruse från Uppland och Barbro Ulfstand. Han fick 1540 domardömet på Kopparberget och menige Dalarne, blev fogde över Västerdalarne 1542 och över Helsingland 1558. År 1541 var han med bland dem som bland adeln förseglade Västerås' arvförening, och han har ock förseglat konung Gustav Vasas testamente. Enligt Anrep skall han före sitt äktenskap med fru Malin ha varit gift med Karin av gamla Hästehufvudsläkten.

Vid denna tid hörde Fors till Varnums skogsbygd och hade ett synnerligen ensamt och avskilt läge, men snart uppstodo anläggningar i dess grannskap. Sedan länge hade visserligen hyttor funnits vid Nykroppa och Asphyttan, men de synas ha varit skäligen obetydliga. Vid Asphyttan uppfördes dock en hammarsmedja 1545, och platsen såg ut att bli östra Värmlands industricentrum. Så blev dock ej

fallet, ty hertig Karl började allt mer intressera sig för Nykroppa, där han i början av 1580-talet tog sig för att driva brukshantering i större skala. Det dröjde ej länge, förrän den energiske och driftige hertigen kastade sina blickar på Fors, som hade alldeles ypperliga förutsättningar för att bli ett betydande järnbruk på grund av de många och stora forsarne och fallen. Fördenskull anmodade han genom ett brev, daterat Nyköping den 14 augusti 1587, Lars Jespersson, som med sin hustru befann sig på en resa i Östergötland, att besöka honom på hemvägen, och med de båda makarne uppgjordes om utbyte av Fors jämte några angränsande mindre gårdar mot några egendomar i Västergötland. Innan denna affär hann avslutas, hade emellertid Lars Jespersson avlidit 1587, och fru Malin fick med hertigen föranstalta om bytet, som kom till stånd i början av år 1588¹. Åtta av hennes arvegods i Värmland, varibland Fors, Näverviken, Bredegården och Bredegårdstorp, utbyttes mot sju gårdar i Västergötland². Gårdarna belades med smörräntor, som antagligen utgått till förre ägaren, nämligen Fors med 3 lispund och Näverviken med 1 lp., Bredegården 6 lp. och Bredegårdstorp med 2 lp., varjämte fodring åsattes: Fors 4 årliga och 2 kungshästar, likaså Bredegården, Bredegårdstorp med 2 årliga och 1 kungshäst, Näverviken med respektive 1 och 1.

Uti 1584 års jordebok uppräknas som frälsegods i Varnums skogsbygd Bergsjö, Fors, Bo och Bredegården, såsom torp Bergsjötorp, Hytte, Näverviken, Ackkärn och Bredegårdstorp, såsom kronotorp Matlången, Forsetorp, Mosserud, Lungsundet, Skrikaråsen, Slädbråten och Näs, och som nybyggen Stegelviken³, Ullvetterstorp och Lövås.

Om Forsetorp, som synes vara samma ställe, som senare har kallats Lillfors, säges, att det äger medelgod åker med

¹ I sitt gifte med fru Malin var Lars Jespersson barnlös. I sitt första gifte hade han flere barn och blev stamfader till adl. ätten Cruus av Edeby, som utdog 1727.

² Breven härom stå anförda uti Johansson: Noraskogs arkiv II, sid. 440, följ. och Ekman: Ur Storforsverkens historia, sid. 30.

³ I 1594 års saköreslängd dömes Per i Stegelviken för »någon talg, han snappat från hammarsmederna vid Fors», till 1 marks böter.

3 $\frac{1}{2}$ tunnor utsäde, äng till 16 lass, tämligen gott fiske, en humlegård, ett öde kvarnfall, god skog samt gott mulbete och utrymme.

Med hertigens ingripande begynte en storhetstid för Kroppa och Fors, och betydande anläggningar gjordes vid båda platserna. Något bergsbruk synes även vid Fors ha bedrivits redan under föregående tid, men antagligen i rätt obetydlig utsträckning¹. Vid Kroppa uppbyggde hertigen en kungsgård, som skall ha utgjorts av fyra byggnader, vilka inneslutit en fyrkantig gårdsplan, 200 fot i varje sida². Denna gård har emellertid så spårlöst försvunnit, att man numera ej ens kan med säkerhet utvisa platsen, där den legat.

Då några obetydliga fynd av silver- och kopparmalm gjordes vid Hornkullen och Torskebäcken, gjorde man sig överdrivna förhoppningar och offrade mycken energi och stora penningssummor för att tillgodose sig dessa skatter. Resultatet svarade dock ej alls däremot, utan arbetet måste till sist övergivas. I Gåsborn och Karlskoga spanades efter tennmalm, vid Persberg trodde man sig ha funnit några blystreck, och vid Limminge i nuvarande Grythytte socken trodde man sig ävenledes ha funnit silvermalm, och under åren 1605—15 beordrades arbetare från Kroppa att där arbeta. Malmen skulle vaskas och behandlas vid Kroppa, där ett vaskehus uppbyggdes. Även detta företag lönade sig skäligen klen och upphörde snart helt och hållet³.

Smederna vid Kroppa och Fors utgjordes till stor del av franska hugenotter, som flytt undan religionsförföljelserna i sitt hemland, och de rekryterades huvudsakligen genom den på sin tid rätt bekante Påke Harnesktryckare, alias Denys Chenon. Han var av fransk adlig släkt, som förde två blå duvor i vapnet. Vid sin flykt till Sverige, vilken torde ha skett något av de senare åren av 1500-talet, medförde

¹ År 1581 smiddes vid Fors 206 skeppund stångjärn och 6 läster osmund. Westling, G. O. F. Hertig Karls furstendöme 1568—1592. Sundsvall 1883, sid. 58.

² Alsterlund: Värmlandsberg och Kroppa kungsgård, sid. 70.

³ Johansson, a. a. sid. 525. Hertigens förhoppningar att även finna guld visade sig naturligtvis bedrägliga. Westling, G. O. F. Hertig Karls furstendöme 1568—1592, sid. 56.

han sitt vapen på en stor silverplåt, vilken dock sedermera av sonen söndertogs, och styckena utdelades till dennes barn. Då Devys Chenon under sin vistelse i östra Värmland märkte, huru ofullkomligt järntillverkningen sköttes i brist på kunniga arbetare, erbjöd han hertigen att anskaffa skickliga sådana från sitt hemland. Han undfick därför av denne ett latinskt respass, daterat Nyköping, prid. Juni 1600, och under det antagna namnet Paschilius (försvenskat Påke) begav han sig till Frankrike och lyckades efter åtskilliga faror och äventyr att värva talrika hammarsmeder, masmästare, lod- och grytgjutare, som fingo bosätta sig vid hyttorna och järnverken i Värmland. Sju år senare gjorde han en ny resa och hemförde även då åtskilliga landsmän. Under tiden hade Karl IX avlidit, och änkedrottning Kristina lät genom ett brev, daterat Gripsholm den 17 Okt. 1615, förpassa honom till Filipstad, som under hans frånvaro blivit anlagt. Där framlevde han sina återstående dagar i stillhet och mycket torvtiga omständigheter. Konung Gustav II Adolf lär ha erbjudit honom att arrendera Kroppa på grund av hans förtjänster, men han säges ha avslagit detta med följande utlåtelse på sin ofullkomliga svenska: »Hammaren är den fan och masugnen är det helvete». — Han dog omkring 1630 och hade dessförinnan, troligen efter hugenottisk sed, grävt upp sin egen grav. I sitt äktenskap med Johanna Persdotter från Värmland hade han två barn, dottern Anna och sonen Denys eller Denik. Den förra, som var född 1629 och dog 1699, blev gift med borgaren i Filipstad Lars Bengtsson. Makarne begrovs på samma dag. Från dem härstamma en del mera bekanta Filipstadssläkter. Sonen, som dog 1689, blev rådman i Filipstad, och antagligen är det utanför staden liggande Deniketorp (en tid kallat Bellevue) uppkallat efter honom. Hans änka, Margareta Eriksdotter, gifte om sig 1702, 70-årig, med den minst 80-årige borgmästaren Jon Jonsson Fernell, antagligen för att slippa flytta från staden, ty genom ett kungligt brev av år 1695 hade bestämts, att efter den stora eldsvådan 1694 skulle stadens privilegier upphöra, och innevånarna, utom 50 hushåll, flytta till andra städer. En dotterdotter till Denys d. y. Hedvig Norsell, blev gift med J. Christian Haller, som uppfört Karlstads

kyrka. Han var född i Sachsen och hade fyra söner, som alla blevo lärda män. En av dem, Albert Magnus, blev pastor i Keinis på Dagö 1761¹.

Släkten Chenon, vars medlemmar mestadels bodde i Värmland och Södermanland och som kan uppvisa flere framstående präster och lärare, utdog på manssidan 1832 och på kvinnosidan ej förrän på 1890-talet. Namnet finnes dock ännu kvar, ty komministern i Dalby Denis Chenon, död 1806, upptog sin moders namn, och hans ättlingar fortleva.

Bland de smeder, som genom Chenon inkommit i riket, märkas särskilt Johan Gago eller Gagou och Gilius Mattsson. Den förre var först föreståndare för harnesksmedjan och skyttegjuteriet vid Bro (nuvarande Kristinehamn), men blev från 1611 anställd vid Fors, som genom honom fick sin tillverkning betydligt ökad och förbättrad². Den senare, som även anställdes vid Fors och som 1621 fick fullmakt att ha uppsikt över kronohammarsmederna därstädes, bosatte sig sedermera på Östervik i Varnum och dog 1648. Hans och hans hustrus, Annika Nilsdotters, gravsten finnes ännu i behåll på gamla läroverkstomten i Kristinehamn. Makarne hade två söner, Karl och Gilius. Den förre blev 1623 assessor i Åbo men nämnes ej sedan. Gilius antog namnet Tollet, och anledningen därtill säges vara följande: Han och hans vän Arvid Persson, son till fogden vid Värmlandsberg Pehr Arfvidsson, rodde en gång i kapp på Varnumsfjärden från Västervik (Gustavsvik), där den senare bodde. Gilius var före, men ena årtullen (tollen) brast, så att den andre segrade. Härav togo sig båda namn, Arvid Persson namnet Roman, och Gilius Giliusson Tolle, som sedan ändrades till Tollet. Den förre hade i sitt sigill en upprättstående man, hållande en åra i den utsträckta högra handen, den senare däremot en avbruten årtull. Roman blev sedan landskamrerare i Värmland och Närke och gjorde sig känd för sin stora duglighet. Hans ätt fortlever ännu; en av hans söner, generalguvernementskamreraren i Värmland Per Roman, ad-

¹ Abr. Hülphers: Wallwicks ättartal. Vesterås 1763, sid. 38—39. Lärda Tidningar 1764: n:o 34.

² Om honom och hans ätt se: »Några Värmlandsfamiljer på 1600-talet» av H. Lagergren, (Denna tidskrift 1916).

lades 1674 med namnet Stjerncrantz, vilken ätt i Sverige utdog 1800 men i Finland lever kvar som friherrlig. Gilius Tollet blev kronobefallningsman i Östersysslet och i Filipstads och Karlskoga bergslager och dog 1678. Han efterlämnade 13 barn, åtta söner och fem döttrar. Ätten är i Sverige utdöd men fortlever i Finland, där sonen Daniel blev kronobefallningsman i Hattula. Hans bror Lars, landskamrerare i Halland, blev adlad men ej introducerad Lindeflygt, men hans ätt utdog med sonen 1704. — Av döttrarna blev Annika gift med kyrkoherden i Bolstad Petrus Gyllenius, författare till *Diarium Gyllenianum* eller Petrus Magni Gyllenii dagbok 1622—67, utgiven i Helsingfors 1892¹.

Även sedan hertig Karl blivit konung ägnade han stor uppmärksamhet åt Kroppa och Fors, och han bodde tidtals på kungsgården. Det ser ut, som skulle han särskilt ha fäst sig vid denna plats, kanske för dess utomordentligt vackra läge. År 1605 byggdes en hammarsmedja vid Lillfors, och efter denna tid tycks det egentliga Fors ha börjat kallas Stora Fors eller Storfors. Den 1 juni 1607 fick Jon i Bergsjötorp fullmakt att vara byggmästare vid Kroppa bruk, men som hans hemvist ligger något avlägset från bruket, erhöll han kronotorpet Stegelviken. Denna fullmakt förnyades den 29 maj 1613.

I mars månad 1611 gjorde konung Karl sitt sista besök på Kroppa, där storartade tillredelser gjordes. Redan i januari hade ditkommit en glasmästare, »som byggde fönster emot H. K. M:ts ankomst». — Dessutom hade bryggts av 14 t.r., 3¹/₂ lp. malt herreöl 10¹/₂ och fogdeöl 7 t.r. Vidare hade av bergsmännen lämnats till hjälp: malt 11¹/₂ t.r., humle 1 lp. 11 skp., foderkorn 2 t.r. 2¹/₂ fjärd., bröd 33 lp. smör 1 lp. 3¹/₂ skp., torrt kött 32 lp. 11 skp. och får 1 st. — Gårdens eget folk utgjordes av fogden Jöns Bock, »själv annan», predikanten herr Kristoffer², bruksskrivaren Erik Hansson, underfogden Nils Jönsson, Bryngel redesven, Halvar fiskare, Lasse fiskardräng, Olov klensmed, Anders stalldräng, Håkan motstugudräng med två kamrater, en mjölnare och

¹ Enligt upplysningar av H. Lagergren.

² Han hade i lön 8 daler, 6 alnar packlakan, 4 par skor och fri spisning. Hammarén: Karlstads stifts Herdaminne.

19 drängar, »som köra ved och malms». — Av kvinnfolk uppräknas Karin fateburshustru, Gunnil nyckelpiga, Anna kokerska, Marit kokerska och Ingeborg fäkulla.

Till K. M:s hovförtäring »den tid K. M. var vid Kroppan», som synes ha varit 15—17 mars, levererades ytterligare följande varor: vete, 2 fjärd., mjöl, 1 fjärd., gryn, 1 fat, bröd, 14 lp., 4 skp., fogdeöl 6 t.r., smör 4 lp. 5 skp., ost 1 lp. 2 skp., fläsk 2 skp., torrt kött 10 1/2 lp., laxöring 1 fjärd., torrfisk 1 lp. 2 skp., salt 1 1/2 lp., ljus 1 lp. 16 skp., 2 oxar, 6 får, 2 lamm, 3 gäss, 29 höns; — till köket 2 järngrytor. Vidare åtgick naturligtvis stora mängder havre och hö till hästarna.

Konungens följe tyckes ha varit rätt stort, och till Kroppa anlände dessutom folk från olika trakter, bland dem ock ståthållaren i Värmland Olov Kristoffersson. Från Stora Fors infunno sig dragsmeden Johan Gago och Påke harnesstryckare (Chenon), och som i sammanhang med dem uppräknas Henrik pannesmed, Simon och Olov rörsmeder, Libert med 3 andre hammarsmeder, så torde alla dessa personer ha varit från Fors.

Under vistelsen vid Kroppa utfärdade konungen tillstånd för två bergsmän, Börje Hansson och Hans Andersson, att uppbygga en masugn vid Kytthytan. Peder Jonsson, Nils Nilsson och Lars Mattsson hava tydligen vid detta tillfälle fått tillåtelse att uppföra, den förste en hammarsmedja vid Brattforsen och de senare en hytta vid Boviken, ehuru privilegier därom utfärdades först senare. Utan tvivel var det ock nu, som Johan Gago och konungen överenskommo om kontrakt jämte ordning för hammarsmedernas skrå, ehuru båda äro daterade Örebro den 4 och 5 april¹. Samme Johan Gago skänkte en gång 2 lod silver till en messekalck.

Konungens resa hade gått från Örebro, där ständerna voro samlade, till Nora, vidare troligen över Gytterp till Daglösens norra ände, där antagligen vid detta tillfälle plats utsågs för en stad, där Vekhyttan då var belägen. Från Kroppa fortsattes resan till Karlskoga, och säkerligen har då ett kort besök gjorts vid Fors. Från Karlskoga reste konungen till Örebro.

¹ Johansson, a. a. sid. 510, följ. Om ordalydelsen i Gagos kontrakt och skråordningen se Alsterlund, a. a. sid. 55 följ. och Ekman; a. a. sid. 44.

Detta var Karl IX:s sista besök i Bergslagen, och han torde redan då ha varit starkt medtagen av ofta återkommande slaganfall, varför man ej kan nog beundra hans stora energi, som satte honom i stånd att göra denna besvärliga resa, i all synnerhet som krigsfaran med Danmark var överhängande. Redan samma höst slutade han sina dagar, sörjd och saknad i hela Värmland, i synnerhet i Bergslagen, där hans minne länge har kvarlevt.

II.

Efter konungens död övergick som bekant det forna hertigdömet till hans yngste son, Karl Filip. Under dennes minderårighet och sedermera under hans utrikes resor regerades det av modern, änkedrottning Kristina, som tycks ha behållit tömmarna, även sedan sonen blivit vuxen. Hon var som bekant en synnerligen myndig, barsk och kraftfull kvinna, därtill begåvad och skarpsinnig, men på ålderdomen något böjd för girighet. Inom furstendömet förde hon ett strängt regemente och ingrep överallt i förvaltningen på det noggrannaste. Fogdarnes räkenskaper granskades omsorgsfullt, och hon var särskilt angelägen att påminna dem att skyndsamt leverera sina uppbörder både i varor och penningar.

Två gånger besökte hon Kroppa, den första gången 1614, då hon tog vägen över Karlskoga och anlände den 3 mars. Även då gjordes där stora tillrustningar för att värdigt mottaga henne, och räkenskaperna utvisa ungefär samma slags varor i olika poster som vid konungens besök; nya äro saltgrön lax 2 lp. 4 skp. och siklöjor 10 lp. 14 skp. samt 18 fåglar och 1 hare. I en ny byggnad, som blivit uppförd på gården, hade insatts 22 fönster, vartill åtgick »glas 6 skåff., bly 1 1/2 lp.¹.

Vistelsen tycks ha räckt till den 6 mars, då drottningen tog vägen över Nyed till Karlsbergs gård vid Karlstad. Vid Kroppa fastställde hon förslag eller uträkning till ett års förtäring och lön på gården, vidare en skråordning för ham-

¹ Johansson, a. a. sid. 515 följ.

marsmeder och ämbetsmän. Med Johan Knutsson upprättades ett kontrakt, varigenom denne antogs som bårdsklärare eller läkare med skyldighet att bo i Filipstad och med rätt att såsom årslön bekomma 2 oxar och 12 t:er spannmål. Från fogden kvitterade hon ett penningbelopp å 620 daler. Slutligen förnyades med Johan Gago det förut upprättade kontraktet. Han innehade vid denna tid 1/4 hemmanet Fors som boställe.

Änkedrottningen förvaltade hertigdömet efter ungefär samma principer som ett stort jordagods, och skatterna erlades mestadels i naturprodukter, men en del persedlar löstes med penningar, vilka i sin tur av fogden användes till inköp av olikartade varor. En från Gripsholm den 9 november 1613 utfärdad förordning lyder:

1 tunna Spannemåhd	6 mark
1 » Gryn	8 »
1 » Haffre	4 »
1 lp. Smör	6 »
1 Fåår	2 »
1 Höns	2 öre
20 st. Eggh	2 »
1 Lass Höö	2 mark
1 kerffue Longhalm	1 öre

I ett brev av den 20 september 1614 om upptagande av färskmat skrives: »Huarije två böndher et Fåår och ehn gåås; Och huar bondhe et höns, ehn Grijs och tijo stycken ägg; Och huarije fyra böndher om ehn dije kalff — —

Ordning på gården:

1 fåår	2 m.
1 kalff	2 »
1 grijs	2 »
1 höns	1 öre
1 gås	8 »
1 tiug Egg	2 »

Med fogden på Kroppa Jöns Bock stod drottningen i oavbruten korrespondens angående rekvisitioner av olika slag. Flere gånger talas i breven om nödvändigheten att avbetala

rikets gäld, särskilt Elvsborgslösen, varför kreatursgäld och smörgäld ofta förekomma. Senare tillkom kröningsgälden (1617).

Synnerligen begärliga varor voro talg, kåda och vax, och rekvisitioner därom förekommo ofta. Den 20 sept. 1614 skriver t. ex. Karl Karlsson Gyllenhielm till Jöns Bock: »Godhe wän Jöns Bock, Kan iagh eder icke vnderlåta at nu thenne tijden will behöfwes till öfwerhetenes behoff bådhe talgh och skirdh kådha, helst medan nu hösttijden förhanden ähr och Nätterne begynne blifwe länge och Mörke och man behöfwer Liuss, så mädan enn gammall Plägsädh hafuer warit at vundersåterna Pläga hielpa ther till; Befaller man edher förtenskuldh thet snarest mögeligit wara kan vpbara af huar helbesiten bondhe, förlänt så wäll som oförlänt, 2 m. skirdh talg och 4 m. skirdh Kådha».

Vidare var drottningen angelägen om att älgstammen ej allt för mycket minskades, varför hon i brev till Jöns Bock skriver den 16 mars 1616:

»Wij merkie och att nu mykitt fram för till förene felles Elgzdijur der vthi Wermelandh, så befalle wij, att du ij din befaldningh haffuer acht der medh, att de icke slås ij den tijden som icke lofgifuit ähr effter lagen — — och de Elgzdijur som elliest ij laghe tijder slås der skalthu låthe Bönderna som Elgerne felle behålla kiöthett aff, men Elgzhuderne skalthu taga till wårtt behoff».

Mest låg dock järntillverkningen drottningen om hjärtat, och hon rekvisiterar oupphörligt alla slags järn- och stålvaror, såsom lod, spik, tänglikör (möbelspik eller stift), pistolpipor, rörplåtar, murankare, harnesk, stormhattar, m. m. Stångjärn fraktades från Bro till Brätte (Vänersborg), där det levererades till köpmannen Niclas Basilier. Ibland får Jöns Bock mottaga ganska skarpa förebråelser, som t. ex. i ett brev av den 17 april 1618: — — »haf någott bättre opsende medh de Rörsmäder i din befalningh. De hafwe giortt Pistole Pipor, som hwarken du äller de ähre till swars medh, och snarere tiene till att skiuthe medh Erfther, ähn som medh lodh, desse skole wij straxt sante digh tillbaka igen, hwar wij icke skonte Almogen medh kiörslen, Men sänder du oss sådanne Pipor nu en gångh, så skall thu få skiell derföre,

Lätt heller blifwa ähn att du skiemmer oss Jernett och arbetett bortt, will thu låthe giöre dem större i munnen att de kunne förre ett tämligitt Lodh och icke håller så spids fram till änden, som desse ähre».

Med Johan Gago på Stora Fors var hon ej alltid nöjd, utan den 11 dec. 1619 skriver hon till samme Jöns Bock: — — — »Män du skalt hafua upsehende medh den Johan Gagou, att han tildrager sådhant iärn som man kan hafua gagn af, och icke som här till skedt, ehn hop elakt och förskahlat iärn som ingen kan bruka, Så frampt bådhe du och Jag icke wele sielfue bethalat, här rätte tig efter, Och lage at här medh ingen försumelse skeer».

Gago tycks ha skjutit skulden på smederna, ty den 11 febr. 1621 skriver hon åter till Jöns Bock:

»Och efter Johan Gagou och Mäster Gilius esom oftest hafua beswärat sig vthöfuer wåre Hammarsmedher det de vtslå ganska elakt Järn, så at det medh stor mödho kan vtdragas på dragekonsten, och sädhan till Spijksmijdhningen brukas; Derföre sådhant at förekomma hafue Wij gifuit beste Gilius Spijksmedh wår fulmacht at hafua der medh opsehendhe, Och på det at Hammarsmedherne icke skole gifua skuldhen på dhen ringe afbränningh, dem efterlathit är, Då äre wij nådigst tillfridz, at de här efter må niuta Sæx lispundh på huart skippundh til afbränningh, som de til Dragekonsthen vtslå skole, medh huilket de och Rundheligen äre behåldne, Huarföre och mädhan dätte arbethe som Johan Gagou och Mesther Gilius skole hafua förhänder ligger oss som största macht upå, Så befale wij dig att du der medh et fljigt och noga opsehendhe hafuer, och esomoftesth drager dijt och seher huadh de vträtthandhes wardher, på det at de sigh i försumelse icke ställa måge; Dy det ligger oss ingen ringa macht upå, Derföre gör här om så din tlijt, som du tänker til at wilia niutha och behålla wår gunsth och nådhe. Här rätta tig efter».

Ungefär samtidigt som hon skrev sistnämnda brev, gjorde drottningen sin andra resa till Kroppa, nu åtföljd av hertig Karl Filip, som kanske för första och enda gången besökte denna del av sitt hertigdöme. Bland redovisningarna upptages vid detta tillfälle följande post: till hans furstliga nådes

hundar 5 fjärd. havremjöl. Resan gick även denna gång över Karlskoga och sedan över Filipstad och Nyed till Karlsbergs gård.

I juli månad samma år följde den unge hertigen sin bror ut i kriget med Polen, och i Riga insjuknade han i fältsjukan och dog i Narva den 25 febr. 1622. Änkedrottningen tog förlusten av sin älsklingsson mycket hårt och mistade helt och hållet sin forna kraft och arbetsamhet. Hon framlevde sina få återstående år mestadels på Nyköpings slott i stor avskildhet från världen.

III.

Med hertigens död begynner för Storfors och Nykroppa ett nytt tidsskede, och de forna patriarkaliska förhållandena upphörde. Furstendömet återföll till kronan, och ett nytt ståthållaredöme inrättades av Närke och Värmland. Samtidigt utfärdades arrendekontrakt på Östersysslet i Värmland för Samuel Lott och holländaren Jan von Fosola eller von Vosseln, av vilka den förre till en början förvaldade Kroppa bruk. Konung Gustaf II Adolf besökte platsen på sommaren 1624, och antagligen var det då, som han erbjöd Denys Chenon att arrendera detsamma. Bruket blev emellertid utarrenderat till von Vosseln, som bodde på Kroppa till sin död 1629. Hans med bild försedda gravsten med latinsk inskription (Hic jacet sepultus prudens et spectabilis Johannes a Vosseln, qui in Domine in Aula Kroppensi Anno Domini 1629, 10 Sept. aetatis suæ 53 pie abdominavit. Faciet Deus ut æterna bona accipiet) fanns i Kroppa kyrka, tills den förstördes vid branden 1881. Folktraditionen har gjort honom till en naturlig son till Karl IX.

Medarrendatorer till von Vosseln voro Johan von Ferren och Gotthard von Wachtendonck, säkerligen även de holländare. Den senare säges ha varit mycket rik och omtänksam samt ha nedlagt mycket arbete och stora omkostnader på bruket. Enligt en ej bevisad uppgift skall han jämte sina medarrendatorer ha börjat grävningen av Norsbäcks kanal mellan Hyttsjön och Bergsjön.

Vid denna tid upptogos flere av de kringliggande torpen av medlemmar av bruksfolket, som fingo tillåtelse att sätta sig ned på skogen och rödja åt sig åker och äng. Så är t. ex. Lårhöjden upptaget av en viss Mattes från Älgå socken, Fallet, Hättälven (där en tysk stålsmed först slog sig ned och tillveikade stål), Höjden, Jordkullen och Daglösviken datera sig ock från denna tid.

De tre arrendatorerna hade med sig en bokhållare vid namn Johan von Sawoland. Sedan denne äktat von Vossels dotter, inköpte svärfadern Stora Fors till skatte 1628, där de unga fingo bosätta sig. Längre fram flyttade de till Göteborg, där även von Ferren och von Wachtendonck tycks ha slutat sina dagar. Om den framstående köpmannen i Göteborg, kyrkoföreståndaren m. m. Johan von Sawoland, vilken dog 1672, var samme man, som bodde på Storfors, eller hans son, är ej fullt klart. Ekman är av den förra meningen, Lagergren av den senare. En Leonard von Sawoland, död såsom köpman i Göteborg 1669 och antingen bror eller son till von Fossels måg, bodde på Nykroppa 1650—60 och testamenterade vid sin död 100 daler till kyrkan¹.

Med de nya förhållandena upphörde kronans förutvarande särskilda bruksräkningar, men dess räntor och inkomster värderades i penningar för arrendets skull men utgjordes i allmänhet av olikartade persedlar, och det blev naturligtvis arrendatorernas förnämsta uppgift och strävan att av dessa skattsedlar bereda sig den största möjliga vinst. Snart inkommo upprepade klagomål över arrendatorernas godtycklighet, och på riksmötena fattades beslut angående böndernas skydd. Så t. ex. anfördes vid 1624 års riksdag, att »när bonden levererade en kungsoxe, lång tre alnar mellan hornen och rompan samt gälde- och skatteoxar ett quarter stäckere, skall arrendatorn sig därmed låta nöja»².

De ständiga krigen och utskrivningarna vållade också bråk. Så anföres t. ex. i Karlskoga sockens dombok för 1629, att Hans Persson, murmästare vid Kroppa, »hade stått tillbaka med skjutsning till knektarnas upptåg i våras, såsom ock

¹ Meddelat av H. Lagergren.

² Johansson, a. a. sid. 481—82.

slagit fjärdingsmannens dräng tre blodsår; vart därför sakfäld för tresko till sine 3 mark och för vart blodsår 6 mark».

De svåra tiderna under 30-åriga kriget medförde alltjämt ökade skatter, och på flere ställen visade sig allmogen upprorisk. År 1638 hade på ett riksmöte bestämts, att en viss tull skulle läggas på var och en vara och en billig avgift utgöras till kronan för deras försel till marknadsplatserna. Denna tull utarrenderades vid Bro den 16 april till köpmannen Peter Flygge. I Hova och Älvkarleby utbröto oroligheter, och då marknad hölls i Bro vid Mattsmessan (21 september), hade ryktet om uppträderna vid Hova spritt sig dit. Flygge hade uppfört ett skrank omkring marknadsplatsen och fordrade tull av dem, som kommo till marknaden. Detta väckte stor förbittring, och marknadsfolket med bruksdrängarna från Kroppa i spetsen »pockade sig genom porten och bådo fanen giva tull», nedrevo skranket och hade kanske slagit Flygge ihjäl, om han icke hade räddat sig på en båt utåt sjön. När de hade jagat honom bort, vände de om, och efter gammal plägsed köpslogo de med varandra, och snart for var och en tillbaka till sitt hem. — Liknande oroligheter visade sig på flere ställen i Bergslagen, särskilt vid Asphyttan.

Regeringen sände riksdrotsen Gabriel Oxenstierna till de olika platserna för att bestraffa rörelserna. Från Hova, där sträng räfst hållits, begav han sig tillsammans med riksråden Åke Natt och Dag och Lars Kagg till Värmland och höll ett möte i Karlstad. Dåvarande kyrkoherden i Fryksdalen, prosten över hela Värmland, sedermera superintendenten i Karlstad, den lärde, ansedde och myndige magister Sveno Benedicti Elfdalius Camænius, höll då ett försvarstal för allmogen och påpekade, att den av okunnighet om den nya förordningen förgripit sig på en enskild person, som de hållit misstänkt för en sig tillfogad oförrätt. På grund av detta tal förklarades värmlänningarna fria från straff, och det hela slutades med en varning¹.

Domböckerna för denna tid visa flera gånger, att brott mot tullförordningarna förelågo. År 1645 hölls ting i Karl-

¹ Jordan Nilsson¹ Edenius: Wärmelands Oskuld i ett samma Land otilbörligen påbördadt Uppror, Ådagalagd uti ett Försvarstal. 1645 sid. 7—8. Diarium Gyllenianum sid. 37—38.

skoga prästgård, varvid tullnären Erik Bengsson i Fors uti inspektoren Peter Flygges presentia angav, hurusom Karl Eriksson i Stora Fors hade fört in tre oxar och intet angivit eller tullat därför. »Men som han flitigt bad före och lovade bättring, blev han med inspektorens minne och samtycke på H. K. M:ts nåd. behag förskont denne gången med tullens erläggande med det villkoret, att om han kom oftare igen, skulle han så för detta som för det han sedermera bryter utan alla nåde straffas». — Detta var det första lurendrejerimålet på platsen, men ingalunda det sista. År 1646 den 2 maj hölls ting i Kroppa i närvaro av landshövdingen Krister Bonde och befallningsmannen Olov Olsson. Då »befallde välborne landshövdingen, att befallningsmannen skulle taga med sig fjärdingsmannen och några av sockenallmogen och göra ett sådant bålverke eller staket uti älven vid Vargetorp, som kan behövas, att ingen får stjåla sig där fram med några varor och därigenom försnilla kronones tull».

Vid Storfors tycks under denna tid blott en gång ha hållits ting, nämligen den 29 sept. 1642. Rättegången upptogs utslutande av ett tämligen skandalöst tvistemål mellan assessorn i finska hovrätten Petrus Dober, vilken ofta varit ordförande vid föregående ting, och befallningsmannen Mårten Drost angående bättre rätt till de nya bruksanläggningarna vid Bofors och Björkborn. Efter tre dagar flyttades tinget till Karlskoga prästgård.

Då och då förekomma i domböckerna personer från Nykroppa och Storfors, men det hela rör sig mestadels om »sårsmål», okvädingsord och tvister om kreatur och betesmarker.

* * *

Redan under den katolska tiden fanns ett litet kapell vid Herrhult, vilket tycks ha blivit lagt öde under Gustav Vasas regering. Däremot torde Fernows uppgift om ett kloster på samma plats böra förvisas till legendens område. Hertig Karl förordnade vid Kroppa en gårdspredikant, som åtnjöt fri kost och bostad å gården jämte några andra förmåner. Han hade ingen ämbetsbefattning med sockenborna utan endast med hov- och bruksfolket. Denna syssla innehades till

1589 av Andreas Olai. Samma år efterträdde han av herr Thomas, 1601 nämnes herr Hans, 1613 Kristoffer Petri, som var närvarande vid Karl IX:s sista besök på Kroppa, och från 1614 Haqvinus Jacobi. Den sistnämnde var född i Kroppa 1576 och blev prästvigd i gråmunkeklostret i Stockholm 1605. År 1623 blev han pastor i Udenäs i Västergötland, där han dog 1662. Barnen kallade sig Undenius, sedermera Undén och Bellander (efter Bellefors). Ett särskilt kapell byggdes sannolikt 1624. Det var av trä, först långhus men utökades så småningom med korsarmar. Troligen hade det fristående klockstapel, ty ett spånklätt trätorn byggdes omkring 1730. År 1640 den 20 februari erhöll kyrkan till en klocka ett halft skeppund garkoppar.

Från början av 1600-talet var Kroppa annex till Färnebo, men år 1624 blev det eget pastorat, vars gränser först 1642 noggrannare bestämdes genom utfärdat öppet brev. Sockenområdet bildades då av delar från Karlskoga, Filipstads och Varnums församlingar, varjämte torpet Edsberg förordnades till prästgård. Från Karlskoga förlades till Kroppa pastorat Lillfors, Slädbråten, Stegelviken, Rålanda och Flottuva eller Mosserud, torpen Fallet, Rönningen m. fl. — från Filipstads socken Gammalkroppa, Herrhult, Svartsången, Åskagen, Lungtorp, Själstabacken, Bjurbäcken och Hammaren, från Varnums socken Stora Fors, Lungsundet, Näverviken, Ackkärn, Ackkärnstorp, Hytte, Ensjön, Matlången, Emten, Gäddekran, Klenoret, Gällskär och Kungsskogen. Den förste kyrkoherden i det nya pastoratet blev »vyrdige och vällärde» mag. Lars Nicolai Philippstadiensis, bergsmansson från Vekhyttan och av samma släkt som den 1874 utdöda adliga ätten Eneskjöld. Han hade studerat utrikes och därstädes utgivit och försvarat en avhandling: *De Principiis constitutivis Corporis Naturalis*. — Emellertid hade kyrkoherden i Karlskoga Jacobus Jonæ av förbittring över att mista en del av sitt pastorat förmått fyra åboer i den avskilda delen att fortfarande hålla sig till sin gamla kyrka, nämligen Håkan Jonsson i Slädbråten, Gulbrand Jonsson i Stegelviken, Olov Jonsson i Råglanda och Peter Simonsson i Flottuva, varöver mag. Lars anförde klagomål på tinget 1644. Utslaget blev, att emedan sagda bönder »med kyrkoherden Herr Jacobs inrådan så obetänkt contraminerat, kan rätten ej fälla dem

var till sina 40 mark, och som de själva föreburo sig hava det gjort av enfaldighet, och hela allmogen med dem fliteligen bådo om nåde, remitterades till H. H:t landshövdingen detta uppå H. K. M:ts behag så vida, att de skulle böta 40 mark alla tillhopa, hälften kyrkoherden allena och hälften de andra tillhopa efter varderas brott¹.

Sagda kyrkoherde, Jacobus Jonæ, hade ej det bästa rykte om sig. Han var son till den lärde och vittbereste kyrkoherden i Karlstad och Grava, prosten Jonas Arvidi Gevalensis; modren var av den gamla förnämliga Vångaslåkten. I Karlskoga gjorde han sig känd för sitt obehärskade lynne och blev år 1643 suspenderad och 1645 med anledning av grova förseelser avsatt, men han fick tillstånd att på grund av sina många tjänsteår söka annan lägenhet och sökte då tjänstebyte med sin forne motståndare i Kroppa, vilket dock ej gick i verkställighet. Efter en tid blev han sinnesrubbad och mot slutet av sitt liv blind. Han var gift med Margareta Sylvia, och barnen togo moderns namn. En son, Johan Sylvius, lagman i Värmland, gjorde sig känd som framstående översättare och blev adlad 1653 med bibehållande av namnet. I sitt tredje gifte var han måg till Georg Stjernhjelm. Hans ätt utdog på manssidan 1734.

Lungsunds kapellförsamling avsöndrades från Kroppa redan 1643, sedan ett kapell året förut blivit byggt. Förut hade prästen i Kroppa ibland hållit gudstjänst under några aspar söder om Lungsunds gård. Den förste kapellänen, Herr Hans i Sundstad, blev avsatt 1649 på grund av horsbrott.

Genom kungligt brev av år 1650 anslogs 30 t:er spannmål till kyrkoherdens lön att »åhrligen richtigt tillstålt och lefwererat blifwa». — Samma år beviljade drottningen Kroppa socken bergsprivilegier, men en begäran att få hava egen marknadsplats vid Kroppa blev däremot avslagen »emädhan dheer ifrån Städherne icke wijdt boendes och aflägsne ähre, uthan kunne wählh dheer vthi Marcknadtz tijdher och om Torgdagerne sine Tarfwor upköpa och afhämta». — Att Johan von Sawoland i Kroppa hållit öppen krambod, hade redan förut i ett kungl. brev klandrats.

¹ Johansson, a. a. sid. 600, följ.

Den bekante Louis De Geer arrenderade Storfors och Kroppa från 1638. Kort före sin död uppsade han kontraktet, varefter egendomarna inköptes av Claude Roquette, en fransman, som från Langedoc inkommit i Sverige och som blev drottning Kristinas hovskräddare och sedan hennes hovköpman. Han blev 1654 adlad med namnet Hägerstierna, men som han blott efterlämnade två döttrar, slöt han själv sin adliga ätt.

I flere arbeten ser man den uppgiften, att Storfors och Kroppa efter De Geers död av drottningen förlänades till Jan Holm, adlad Leyoncrona, vilken också varit hennes hovskräddare. Denna uppgift vederlägges genom Ekman och torde bero på förväxling med Hägerstierna, på grund av bådas likartade yrke.

Hägerstierna sålde Kroppa 1659 till sin förvaltare Otto Dress, förut förvaltare på Fogdetorp (Hammarby) och son till en holländare, Anders Dress, som tillsammans med sin bror Peter invandrat på samma gång som De Geer. Anders Dress hade 1632 inköpt Fogdetorp av Kristoffer Andersson, och hans ättlingar innehade det i flere led.

Redan på 1640-talet hade tillverkningen både på Nykroppa och Storfors gått ned betydligt, och Otto Dress synes hava liksom De Geer fullständigt misskött bruket, för vilket han ock senare fick uppbära skarpt klander¹. Att han i övrigt ej skött sig väl, synes därav, att han år 1664 av sin bror Anders och 1684 av sin hustru Kristina Lemmens anklagades för att ha förskingrat deras arv. Även hans svåger, handelsmannen och brukspatronen Adam Radou tycks genom honom ha blivit utarmad. Han måste också snart lämna Kroppa, som den 3 oktober 1666 inköptes av Adam Radous svåger, konung Karl X Gustavs arkiater Gregoire Francois Du Rietz, som år 1675 inköpte Storfors och som erhöi frälse å båda godsen med rå och rör 1677.

Du Rietz härstammade från en synnerligen förnämlig ätt, som kan ledas tillbaka ända till 1000-talet. Fadern, Maurice Du Rietz, ägde stora gods i franska Nederländerna och var gift med Julie d'Habarag. Sonen föddes 1607 i Arras. Efter idkade studier, synnerligen i medicin, blev han med. doktor

¹ Se Ekman, a. a. sid. 75 och Alsterlund a. a. sid. 67.

i Salamanca, sedermera professor i Frankrike, livmedikus hos Ludvig XIII och Conseiller De France, i vilken egenskap han under kriget sändes till Gustav II Adolf. Med flere ansedda vetenskapsmän hade han stått i nära beröring, och genom akademikanslärn Johan Skytte inkallades han till Sverige 1642 och utnämndes till livmedikus hos drottningen och erhöill sin lön av ett kloster i Bremen. Skytte skrev till överhovpredikanten Johannes Mathiæ ett rekommendationsbrev, som är ett kuriöst exempel på den tidens lärdes sätt att uttrycka sig. Det finnes intaget i Svenska Mercurius okt. 1758 och lyder:

»Efter som en öfvermåttan lärd man, Durietz benämnd, Atrebatensis, är med min kära Sohn Benedicto kommen här in i Riket, suffultus amplissima recommendatione tum Dr Salvii, qvam Grotii ut et aliorum præstantissimorum, til den ände, at han måtte begifwa sigh i H. Mts tjenst, och den Konglige Regeringen hafwer för detta undfådt samma recommendationsbrefwen, begärar jagh ganska fliteligen, det I wele intuitu summæ illius eruditionis så lagha, at han först må admitteras till Edher wänskap, och sedan postqvam cognoveris talem virum esse qualem eum prædicant admitteras til H. K. M.

Summatim at beskrifwa honom, är han icke allenast in omnibus Medices Facultates partibus admiraculum usque versatus, uthan och acutissimus philosophus et extemporali facundia cumulatissimus. Jagh säger at han icke allenast är Medecina vulgari peritissimus uthan Anatomicus et Chemicus perfectissimus et absolutissimus, den widh pass tiugu åhrs tidh hafwer exercerat praxim. Tanta est in illo rerum Metallicarum scientia, ut nemini postponendus esse videatur. Vale, Reverende Vir, et me ama. Ex insula et ædibus Greusianis 31 Octobr. A. 1642».

I Stockholm öppnade Du Rietz en medicinsk skola, som dock hade att kämpa med många svårigheter och snart upplöstes. Han blev sedermera arkiater hos Karl X Gustav och grundade efter dennes död tillsammans med doktorerna Bernhard Below, Zacharias Wattring och Peter Gripenflyckt ett läkaresällskap i Stockholm, vilket trots medicinska fakultetens i Upsala starka motstånd stadfästades av änkedrott-

ning Hedvig Eleonora 1663. Han hade i Stockholm stor praktik och ett synnerligen gott anseende, isynnerhet sedan han en gång botat drottning Kristina från ett mycket häftigt sjnkdomsfall. Professor Roberg i Upsala beskriver honom sålunda i sina Collectanea de Medecis Sveciæ: »Han var en stor Græcus, en snäll och lärd man; visste sin Hippocrates utantill. — Till sitt yttre var han mager, lagom lång och mycket æstimerad. Aldrig tog han hatten av sig för de store herrarne». — Han ansågs därför som högfärdig och var dessutom fallen för skryt. Särskilt var han stolt över sin första hustrus förnåma härstamning, från franska prinsar.

År 1682 den 5 mars avled han av kolik, och han ligger begravnen i Maria kyrka å Södermalm. Ett av honom uppfunnet läkemedel, Tinctura castorei thebaica, vanligen kallat Dörjes moderdroppar, har bibehållit sig till våra dagar¹.

Han var två gånger gift, första gången i Frankrike med Estrée Radoul, andra gången i Sverige med Heléne Radou av skottsk släkt. I sitt första äktenskap hade han en son och en dotter, som kvarstannade i Frankrike, i det andra 4 barn, av vilka två söner kommo till mogen ålder. Den äldste, Gustav Adolf, assessor i Svea hovrätt och måg till biskop Enander i Linköping, skrev sig ock herre till Kroppa och Stora Fors men dog ett år före fadern.

Varken Hägerstierna eller doktor Du Rietz torde ha bott på Nykroppa eller Storfors, men troligt är, att den senares äldste son tidtals tagit sin bostad på någondera stället. Otto Dress bodde på Storfors några år, och under den Du Rietzska tiden förvaltades sistnämnda egendom av inspektoren Magnus Botvidson Liwijn². Han var i sitt första äktenskap förenad med Kristina Strokirck, och efter hennes död gifte han sig med Anna Linroth, dotter till den bekante bergsfogden Elias Linderöth. Hon gifte sig andra gången med

¹ Tidskrift för Militär Helsevård 1894.

² Släkten härstammar från Östergötland, och det berättas, att då stamfadern satte sina söner i Söderköpings skola, ville rektorn, att gossarna skulle taga ett släktnamn. Då fadern var villrådig, vilket namn man skulle välja, sporde rektorn: »Vilket djur sågen I först, när I resten hemifrån?» — Svaret blev: »En skogsduva» (på latin livia). — »Ja, då tar vi namnet Livinus», sade rektorn.

häradsbövding Johan Afwer, adlad Adlerkloo. Genom henne blir det Linrothska namnet för första gången förknippat med Storfors.

Under Karl XI:s reduktion indrogos både Storfors och Nykroppa, som befunno sig i en verklig förfalloperiod, 1685, för att nära trettio år därefter gå ett nytt uppsving till mötes under den Linrothska tiden, som i det närmaste sammanfaller med det 18:de århundradet.
